

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/ Issue 22 (Eylül/ September 2025), s. 101-108
|| Geliş Tarihi-Received: 24.08.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 29.09.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.17229185

Mizah Aracı Olarak Bir Korku Memoratı: Keleftar ve Elk*

A Horror Memorite as a Means of Humor: Keleftar and Elk

Mustafa HASANVELİ**

Öz

Toplum içerisinde renkli kişilikleriyle öne çıkan mizah icracıları birçok anlatıyı hafızalarında tutarlar. Bir anlatıyı yeniden üretebilir ve mizaha yaklaştırabilirler. Mizah İrcacıları, bir mizah toplantısında sohbetin seyrine göre birbirinden farklı halk edebiyatı ürünlerini anlatabilme yetenekleri oldukça güçlü kimselerdir. Mizah icracılarının anlatmış oldukları anlatılarda; masal, efsane, destan ve memorat gibi birçok sözlü kültür ürünü bulunabilir. Bu anlatılardan memorat söylenceleri çok farklı işlevleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman çocukların uyumaları için bir ninni görevi görürken kimi zaman da çocukları güldürmekle beraber, onların uslu durmalarına vasita olmaktadır. Bu anlatılardan olan “keleftar” ve “elk” memoratı da Van ve çevresinde anlatılmaktadır. Bazı yörelerde bir korku aracı hâline gelerek hafızalarda yer edinmiştir.

Bu çalışmada Van kültüründe önemli bir mizah icracısı olan Sedat Yavaş'ın anlatmış olduğu anlatılarda geçen ve memorat karakterleri olan “keleftar” ve “elk” söylencesi üzerinde durulacaktır. Anlatıyı mizahi bir dille anlatan mizah icracısı Sedat Yavaş, yörede insanları güldürmek amacıyla anlattığı “keleftar” ile “elk” anlatısının korku aracı olması yönüne dikkat çekilerek, korkunun eğlenme ve güldürme aracı olabileceği vurgulanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan gözlem ve görüşme tekniğinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keleftar, memorat, elk, anlatı, mizah icracısı.

Abstract

Humour performers, who stand out in society with their colourful personalities, retain many stories in their memory. They can reproduce a story and adapt it to humour. Humour performers are individuals with a strong ability to recount various folk literature products according to the course of conversation at a humour gathering. The stories told by humour performers may include many products of folk culture, such as fairy tales, legends, epics, and memorates. Among these stories, memorate tales appear with many different performances. Sometimes they serve as lullabies to help children fall asleep, while at other times they make children laugh and encourage them to behave. The memorats ‘keleftar’ and ‘elk’ are also narrated in Van and its surroundings. In some regions, they have become a means of instilling fear and have secured a place in people's memories.

This study will emphasise the memorate of ‘keleftar’ and ‘elk’ which are memorat characters appearing in the stories narrated by Sedat Yavaş, an important humorist in Van culture. The

* Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SDK-2022-9817 kodlu proje ile desteklenen “Van Kültüründe Mizah İrcacıları ve İrcaları” adlı doktora tezinden genişletilerek üretilmiştir.

** Dr., e-posta: mhasanveli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1360-1043.

humorist Sedat Yavaş, who narrates the story in a humorous style, draws attention to the aspect of the 'keleftar' and 'elk' narrative, which he tells with the aim of making people in the region laugh, being a source of fear, emphasising that fear can be a means of entertainment and laughter. The study utilised the observation and interview techniques, which are qualitative research methods.

Keywords: Keleftar, memorate, elk, narrative, humorist.

Giriş

Memorat, olağanüstü bireysel bir tecrübeye dayalı anlatı türüdür. Bu tarzdaki anlatılar diğer anlatı türleri, özellikle efsane içerisinde kendisine yer edinmekteydi. Memoratın başlı başına bir tür olarak ele alınması yakın tarihimizde gerçekleşmiştir. "memorat" hakkında Çobanoğlu'nun *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları* adlı çalışmasında, memoratın efsane ile ilişkili olarak ele alındığını ancak bazı önemli noktalarda, sözgelimi; memoratın Sydow'un belirttiği şekilde "*şahsi ve tamamen kişisel bir tecrübe hüviyetinde*" olması açısından efsaneden ayrı bir tür olduğunu belirtilmektedir (Çobanoğlu, 2015, s. 25). Memorat kavramının tarihsel süreçte nasıl ele alındığı ve memoratın gelişip bir tür hâline gelme aşamaları ilgili olarak önemli bilgiler içeren İrfan Polat'ın *Memorat-Yapı ve Tasavvur* adlı çalışmasında (2020, s. 1-22) belirtildiğine göre; ilk başlarda memoratlar yalnızca bir "anlatı" olarak ele alınmaya başlanmış öyle ki Kroeber tarafından değerlendirilen ve savaş hatıralarını kapsayan bazı anlatılar henüz memorat olarak tasnif edilmemişti. 1934 yılına gelindiğinde "memorat" terimi ilk olarak *Carl Wilhelm von Sydow* tarafından ortaya atılarak bu tür hakkında incelemelerin başlamasına katkı sağlamıştır (Sydow, 1934, akt. Polat, 2020, s. 1). Bu doğrultuda memoratın kapsamında tabiatüstü bir yaşantının birisi tarafından aktarılması veya başkasının ondan dinlediğini anlatması olduğundan şahsa bağlı hikâye olarak düşünülmektedir (Kvideland, 1991, s. 19, akt. Çobanoğlu, 2015, s. 26). Juha'nın eleştirisine maruz kalan Sydow, efsanenin bir şekli olarak görülen memoratın aslında başlı başına bir tür olduğunu savunur (Çobanoğlu, 2015, s. 26).

Memorat içerisinde önemli bir yeri olan alkarısı ile keleftar anlatısını anlamak için başta alkarısı veya elk anlatısı üzerinde durmanın faydası olacaktır. Alkarısı genellikle "lohusa" döneminde kadınların gördüklerine inandıkları olumsuz ve korkulan bir yaratık olarak karşımıza çıkmaktadır (Şimşek, 2017, s. 100). Alptekin, *Efsane ve Motifleri Üzerine* adlı çalışmasında; alkarısı ile ilgi olan anlatıları "*Olağan Üstü Varlıklarla ilgili Efsaneler*" başlığı altında değerlendirerek, bu anlatıların inanış ve mitolojiye yakın olduğunu belirtir. "*Bu tür efsanler içerisinde şeytan, cin, peri, haftar, alkarısı, hıbilik (gıbilik) vb.*" (2018, s. 134) şeklinde ifade edildiğini belirtmiştir.¹

Oğuz, lohusa hakkında Türkiye'de 2004 yılında *Yaşayan Halk İnanışları: Nesneler ve Uygulamalar* adlı çalışmasında, alkarısının görüldüğüne inanılan lohusa dönemi ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "*Sivrihisar'da yeni doğum yapan kadına "loğusa" veya "kırklı" denir. Loğusa kadının kırk gün boyunca mezarının açık olduğuna inanılır*" (2004, s. 28). Kalafat ise; *Kızıl/Al-Kızılbaş/Alevi ve Al Ruhı/Al Karısı/Al Basması/Al Ocağı Bağlantılarına Dair* adlı çalışmasında "ak iye" ve "kara iye" mefhumları üzerinde durmakta ve al ruhunun/alkarısının "kara iye" olma özelliğini de taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca, doğum sonrasındaki ilk günlerde "*kırk basma/basilma*" şeklinde tezahür ettiğinden halk arasında "*insanlar ve hayvanların kırkı*" olarak tanımlandığını dolayısıyla da al (kırmızı) ile ilişkilendirildiğini ifade eder (Kalafat, 2018, s. 733). Bununla beraber kadınların hamilelik dönemlerinde korktukları, alkarısına benzer anne ve çocuklarına musallat olduğuna inanılan *tıbika, ıstıra ve ümmü sübyan* denilen ruhlara da inanılmaktadır. Bu ruhların,

¹ Alptekin'in bahsettiği "haftar" çalışmamızdaki keleftar/kelhaftarla benzerlik göstermektedir.

alkarısından farklı olarak doğumdan önce olduğu gibi doğumdan sonraki süreçte de etkileri olduğuna inanılır (Ünalın, 2022, s. 39).

Keleftar ve elk, Van ve çevresindeki bazı köylerde insanların korktukları ve kimi zamanda korku anlatılarıyla eğlendikleri görülmektedir. Memoratlar ilginç bir anı olmalarının yanında çoğunlukla korku temelli anlatılara dayandığı bilinmektedir. Sözelimi; kaynak kişilerin “mezarlıktan geçerken cin gibi bir şey gördüğünü veya çobanlık yaparken gece tek başına geldiğinde korkunç bir varlıkla karşılaştığını” anlatan bazı korkunç anlatılarla eğlendikleri ve bunlarla mizah ürettikleri gözlemlenmektedir. Çalışmamızda aynı anlatıların hâlen devam ettiğine ve bu doğrultuda mizah icracısı Sedat Yavaş'ın geçmişteki mizah performansı ile insanları korkuyla eğlendirme yönüne dikkat çekilmiştir. Çalışmanın amacı, korkutma ile eğlenme gibi birbirine zıt iki eylemin; eğlenme ile korku arasındaki bağlantıya işaret edilerek, iyi bir mizah icracısının performansı ile korkunun da mizah aracı olabileceğine dikkat çekmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve görüşmeden faydalanılmıştır. Ayrıca Sedat Yavaş'ın gösterimi dışında birbirinden uzak köylerde yaşayan kaynak kişilerin keleftar ve elk anlatılarıyla desteklenmiştir.

1. Keleftar ve Elk Memoratı

Keleftar, al basması, alkarısı, haftar ve alanası anlatıları kapsamında kabul gören ve benzer işlevlere sahip anlatılardır. Van ve çevresinde bilinen bir söylence olarak karşımıza çıkmaktadır. Keleftar anlatısı yukarıda bahsedilen anlatılardaki gibi “korku” işlevi olan anlatılar kapsamındadır. Alkarısı her ne kadar kadınların doğum sonrasında gördüklerine inandıkları anlatılar olsa da sonraki zamanlarda masal gibi çocuklara anlatılır. Benzer şekilde keleftar anlatısı da ölen kişilerin etini yediğine inanılan bir anlatı olmasına rağmen; çocukların uslu durmaları, yaramazlık yapmamaları ve gece dışarıya çıkmamaları için dahası; tehlikeden uzak durmaları için adeta bir terbiye etme aracı olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde alkarısı anlatılarında da bir korku duygusu görülmektedir. Anlatılarda genellikle lohusa döneminde görüldüğüne inanılan alkarısı anlatısı korkunun yanında bir mizah ve eğlence aracı olarak da anlatılmakta ve insanların gülmelerine neden olduğu görülmektedir. Ayrıca “elk”in kadınların lohusa döneminde yalnız kaldıklarında onların ciğerlerini çocuklarıyla beraber pişirip yediklerine inanıldığından korkuya neden olabilmektedir. Her anlatıda korku unsuru öne çıksa da insanlar korktukları bu şeylerle gülmeyi ve eğlenmeyi başarabilmektedirler. Bu başarı insanlar içerisinde mizah ve gözlem gücü güçlü olan kimseler tarafından icra edilmektedir.

1.1. Korku ve Eğlence Aracı Olarak Keleftar ile Elk

İnsanlar eğlenmek için birçok vasıtaya başvururlar. Bunlardan bir tanesi de ilginçtir ki “korku”dur. İnsanlar hem kendileri eğlenmek hem de başkalarını güldürmek amacıyla çoğu zaman korkuyu araç olarak kullanmaktadır. İkinci, *Rekreatif Eğlenceye Yeni Bir Tür: Kaçış ve Korku Evi Oyunları* adlı çalışmada korkunun “genetik bir miras gibi” nesilden nesile aktarıldığı ifade edilmiştir (İkinci vd., 2018, s. 2). Bu doğrultuda Yıldırım ve Keskin'e ait bir çalışmada ise, Rodgers'ten aktardıklarına göre, korku folklorunun mitleri ve batıl inançları koruduğu belirtilmektedir (Yıldırım & Keskin, 2025, s. 196). Ayrıca *korku ve kaçış evlerinde* insanların eğlenmek için farklı bir deneyim olarak başvurduğu korkunun (İkinci vd., 2018, s. 3) popülerliği her geçen gün artmaktadır. Bu yönüyle korkunun insanların eğlendiren bir işlevi olduğu görülmektedir. Bazı şakalar; örneğin yaygın olan çaydanlık şakaları veya insanların korku evlerinde isteyerek korkmak istemeleri veya korku filmleri seyrederek eğlenmelerinin dışında lunaparklarda bulunan gondol, kamikaze, korku treni gibi araçlarla korkuyu eğlenceye dönüştürdükleri ve

bununla eğlendikleri görülmektedir. Korku memoratı karakterleri zamanla korku kültü² hâline gelebilmektedir. Bu noktada şu ifade manidardır. “Doğa kültü oluşumu açısından bakıldığında doğal olaylar karşısındaki merak ve şaşkınlık saygı ile birlikte korkuyu ve mistik gücün temellerini oluşturduğu söylenebilir (Abdurrezzak, 2018, s. 10). Korkuyu işlevsel hâle getirip eğlenceye dönüştüren şey ise olağanüstü güçler ve korkunç yaratıklarla ilgili anlatılardır. İnsanlar gizemli ve gözle görülmeyen ancak varlığına inanılan cin, karabasan, gulyabani, alkarısı (elk), haftar gibi birtakım memorat karakterinden de korkmaktadır. Bunlardan Anadolu’da en yaygın bilinenlerden biri olan alkarısı anlatıdır. Alkarısı lohusa döneminde kadınları korkutmak için uğraştığına inanıldığı açıktır. Alkarısında olduğu gibi mezar mefhumu keleftar anlatısında da mekân olarak geçmektedir. Ancak keleftar ve alkarısı farklı anlatı unsurları olduğu görülmektedir. Keleftar, alkarısından farklı olarak; bir eli kazma, bir eli kürek şeklinde tasavvur edilen genellikle mezarlıklarda ölüleri yediğine ve çocukları kaçırdığına inanılan bir memorat karakteri olarak kabul görür³ (K1). Keleftar, Azerbeycan ve Anadolu coğrafyasında bir anlatı olarak süregelmektedir. Ancak çoğu kez *albasması*, *alkarısı*, *elk* veya *elké* ile bir tutulmaktadır. Bunun başlıca nedeni korku yönüyle ortak bir anlatıya sahip olmalarıdır. Anlatılardan anlaşılıyor ki alkarısı: *Bu ruh bütün Türklerde dışıdır; hoppa, hilekâr ve yalancıdır* (Türker’den akt. Eruygur & Aşçı, 2024, s. 11). Bu şekilde bir karakter olarak bilinmesine karşın keleftar eril bir karakter göstermekte ve alkarısı farklı anlatıları temsil etmektedir. Her iki memorat karakterinin ortak özelliği ise elk daha çok kadınların korkuttuğuna inanılırken, keleftarın kadın ve çocukları korkuttuğuna inanılır. Çocukların uslu durmaları ve yaramazlık yapmamaları için uydurulan bir anlatı olarak da öne çıktığı görülür. Kaynak kişinin bu doğrultudaki ifadesi şu şekildedir:

Kelefdiyar/ Kelefdar, çocuklara yatın, yoksa kelefdar /kelefdiyar gelecek seni yiyecek derdiler. Bir eli kürek bir eli yaba (şişene de derler). Çocukları korkutmak için derler (K2).

Yukarıdaki ifadede kaynak kişinin yaşamış olduğu köyde keleftar anlatısını duyduğunu ve kelefdiyar/kelefdar şeklinde bahsedildiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda asıl anlatıyı anlatan mizah icracısının yaşamış olduğu yerden çok uzak bir köyde yine keleftar anlatısının anlatıldığı görülmektedir. Burada aynı anlatı söz konusudur. Keleftarın fiziki olarak tasvirinde; yine bir elinin kürek, bir elinin şişene yani dirgen olduğu görülmektedir. Aynı şekilde başka bir yerde korku aracı hâline gelen keleftar anlatısıyla çocukları korkutmakla onların sakin olmalarını ve tehlikelerden uzak durmalarını sağlamak istenmektedir. Böylece anlatının eğlenmek maksadıyla korkuyla beraber bir eğlence unsuru olduğu görülmektedir.

Alkarısı (elk)⁴ anlatılarında çengelli iğne veya iğne önemli bir bağlama objesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Normal şartlarda elk çocuklar tarafından çok korkulan bir yaratık olmasının yanında bu memoratta yakasından çıkartamadığı iğneyi çocuklara çıkartmaya çalışır. Ancak bu tarz anlatılarda yine çocukları sahnede görürüz masallarda

² Alkarısı ve Albasması’nın korku kültü olarak kabul görmesi ile ilgili bk. Demren (2018).

³ Kaynak kişinin belirttiğine göre aynı inanış elkte de vardır. “Elk, lohusa dönemindeki kadınların ciğerlerini alıp çocuklarıyla pişirir yemiş. Bahçede de ateş yakarmış hasta olan kadın eğer o ateşin küllünden yerse iyileşirmiş” (K3), Benzer bir anlatı için bk.dipnot: 4.

⁴ Anlatılarda elk, alkarısıyla aynı kabul edilmektedir: Elk” adında kocaman, dağınık saçlı bir yaratık, doğumunun 6.gününde anneannemin amcasının eşi (Nazdan) yatağında uyurken ona yaklaşmış. Elk, elini Nazdan yengenin göğsünün içine atmış. Bunlar olurken Nazdan yenge sadece bunları izlemekle kalmış. Ciğerinin söküldüğünü gören kadın bayılarak yatağından düşmüş. Yaşananları tahmin eden kocakarılar, ne olduğunu birbirlerine anlatırken, bir adam yaratığın bahçede ateş yakıldığını ve ciğerini pişirip yediğini söylemiş. Kocakarı ise bu ateşin küllünün yenirse kadının iyileşeceğini söylemiş. Küllü getirmişler. Yemiş ve iyileşmiş (Polat, 2020, s. 272).

olduğu gibi bu tarz memoratların dokusunda çocuklar önemli roller üstlenmektedir. Çocuklar burada çabuk kanan kimseler olarak görülür. Çünkü bu durumdan kurtulmaları için yetişkinleri ikna edemediği çocukları daha çabuk ikna ettiğine inanıldığı görülmektedir. *Parmaklarım yara olduğu için çıkartamıyorum sen çıkartiver. Çocuk da hemen çıkartır. Al karısı derhal kaybolur. Beyin adamları gelirler, çocuklara sorarlar. Çocuklar da onları anlatırlar. Suyu bakarlar ki kıpkırmızı... Meğer al karısı taifesi kendinden ayrılıp da geri dönenleri kabul etmez, öldürürlermiş* (Sakaoğlu, 2015 s. 15).

Bir başka kaynak kişi ifadesinde yine “elk”in çengelli iğneden kurtulmaya çalışması anlatıya yansımıştır. Anlatıda, çocuklar yerine kadınların “elk”e yardımcı oldukları görülür. Memoratta alkarısı olduğunu bilmedikleri ve ev işlerinde çok maharetli olduklarına inandıkları elk bir hizmetçi gibi onlara yardımcı olmaktadır. Bir süre sonra elbisesindeki iğneden bir kadının yardımıyla kurtulmaktadır:

“Eskiden dedelerimizin evinde bir elk varmış. Çok maharetli ve eli bereketliymiş. Günde yüzlerce ekmek pişirmiş tandırda. Ancak kimse bunun elk olduğunu bilmiyormuş, bilseler korkarlarmış. Bir gün yanında çalışan kadınlardan çengelli iğneyi çıkartmalarını istemiş. Kadınlardan biri çıkartınca o da kaçıp gitmiş” (K3).

Aşağıdaki anlatıda bir kadın lohusa döneminde “elk”i bir akrabası şeklinde görmüştür. Alkarısı bazen evdeki başka kadınların şeklinde görünerek lohusa döneminde olan kadınlara görüldüğü inancı başka anlatılarda da görülmektedir:

Ben, yengem şeklinde birini gördüm gözleri bir korkunç geldi bana çok korktum. Ancak yengem o sırada sirmo otu toplamak için dere kenarındaki meraya gitmişti. O olmadığını fark etmiştim. Bir saat sonra geldiğinde, o gördüğüm korkunç kadının elk olduğunu anladım (K4).

1.2. Mizah İcracısı Sedat Yavaş'ın Sanatında Keleftar ve Elk

Toplum içerisinde belli bir yeteneğe ve renkli bir kişiliğe sahip olan mizah icracıları sanatlarında herhangi bir maddi menfaat gözetmezler. Sanatlarındaki ortak nokta; insanları güldürmek, eğlendirmek ve sevindirmek gibi başlıca olumlu niyetlere dayanmaktadır. Mizah icracıları genellikle yaşamış oldukları coğrafyanın da etkisiyle mizah üretirler, bu yetenekleriyle çocukluk döneminden itibaren insanlar tarafından hemen fark edilir. Mizah icracılarının icraları genellikle söz ve hareket komiğine dayanmaktadır. İçinde bulundukları durum ve sahip oldukları karakter de mizah gösterimlerine etki etmektedir. Mizah icracılarının belli başlı bazı standart ortak noktaları bulunmaktadır: Toplum içerisinde mizahlarıyla biliniyor olmaları, bir anlatıyı yeniden üretmek mizah anlatısı hâline getirmeleri, bulundukları toplumun kültürel kodlarını iyi bilmeleri ve onunla ilgili mizah üretmeleri, nüktedan ve söz ustası olmaları, mizahlarında söz sanatlarını ustalıkla kullanabilmeleri ve taklit sanatında⁵ usta olmaları gibi belli başlı özellikleri dikkat çekmektedir. Aşağıdaki paragrafta Sedat Yavaş'ın hayatı ve sanatı ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir.

1979 senesinde Saray ilçesinde doğmuştur. Yedi-sekiz yaşlarında iken çeşitli işlerde çalıştı. On iki yaşında evden kaçıp Antalya'ya giden Yavaş, otogarda minibüsçülere şarkı söyleyip onların verdiği harçlıkla geçimini sağlar. Bir süre sonra yeniden memleketine dönerek Özalp'ta sanayide çalışır. Bir yıl Bodrum ve İstanbul'da inşaatlarda çalıştıktan sonra vatani görevini yerine getirmek için askere gider (Hasanveli, 2024, s. 72-73). *Sedat Yavaş'ın icrası eğlenmek ve eğlendirmek, insanlara takılmak ve hoşça vakit geçirmek gibi nedenlere dayanmaktadır. Renkli bir kişiliğe sahip olan icracı, ilk icrasını Özalp ilçesinde camiye giden insanları korkutarak yapmıştır. Tabutun içine gizlice yerleşen mizahçı namaz esnasında hareket ederek camiden çıkan insanları korkutur. Sedat Yavaş'ın mizah ustası babasıdır. Çocukluğunda evlerine toplanan babasının arkadaşlarına yemek*

⁵ Her mizah icracısı taklit sanatında iyi bir performans sergileyemeyebilir.

ve çay servis etme işlerini gerçekleştirirken onların mizahî tartışmalarına katılarak babasının söz sataşmalarına eşlik ederdi. Burada kazandığı tecrübeyle mizah üretmede daha yetenekli bir hâle geldi. Gözlem gücü oldukça yüksektir. Her yaşta insanlara hitap etmektedir. Genç ve yaşlı kesime göre üslubunu değiştirmektedir. Yaşlıların ilgisini çeken mizahlar ürettiği gibi gençlerin ilgisini çekecek güncel mizahlar üretmeye yatkındır (Hasanveli, 2024, s. 73).

Mizah icracısı, babası tarafından anlatılan memoratları daha komik bir hâle getirerek yeniden üretir. Ancak buradaki bazı eklemeler mizaha yaklaştırmak, arkadaşlarını korkutarak gülmek ve güldürmenin yanında icrayı seyreden başka kimseleri güldürmek amacı gütmektedir. Anlatıda mizah icracısı, insanların sürekli gidip geldikleri bir geçiş güzergâhı seçer ve orda korkunç yaratıklar gördüğünü söyleyerek insanları buna inandırır. Mizah icracısının hayal olarak ürettiği anlatıda mekân bildirilmesi iki sebeple anlaşılmaktadır: birincisi anlatıyı inanılır kılmak, ikincisi ise bu anlatıdan sonuç almak amaçlanır. Çünkü mekân diğer insanlara seyrettmek ve güldürmek için âdeta bir sahne olur. Ayrıca seçilen mekân korku gerilimin arttığı yer olarak belirginleştirilir. O mekâna yaklaştıkça korku artar. Hem de mizahçı yaptığı icrayı seyretmek ister. Dolayısıyla bir mekânın var olması gerekmektedir. Böylelikle İnsanların korkmaları sağlanır. Çünkü inanılmayan ve korkulmayan bu şeklideki hareket komiği durumlarında mizah sonucuna varmaz ve bir sonuç elde edilmediğinden mizah icracısı başarıya ulaşamaz. İnsanların korkmaları için başta bu anlatıya inanmaları ve mizah icracısına güvenmeleri gerekmektedir. Mizah icracısının seçmiş olduğu mekânlar genellikle kuytu, ıssız ve önceden o mekânla ilgili bazı korku hadiselerinin yaşandığı yerler olarak tercih edilir ki inandırıcılığı arttırmak amacıyla yapılmaktadır. Bu durumda anlatının gerçek olduğunu inandırmak amacıyla bazı delilleri gösterilerek insanları inandırmaya çalışılır. Ayrıca mizah icracısı genellikle icrasında hareket komiğine dayalı olan mizahı icra etmektedir. Hem kendisinin bizzat insanları korkutması hem de anlattığı hikâyelerdeki hareketli maceranın sonucunda komiğin oluşmasını sağlar. Bu icranın söz ve hareket komiği kapsamında bir icra olduğu görülmektedir.

Babamın anlattığı bir hikâyesinde: Bir insan öldüğü zaman onun mezarı üzerinde bir ot yakarlardı. Eğer o ot yakılmasa elk ve keleftar denilen bir korkunç yaratık, o gelip ölüyü çıkarıp yermiş. Tabi ki bu hepsi yalan, sen bakma onlara. Ben de bilmiyorum ne kadar doğru ne kadar yalan. Ben de akşam babamın bu konuştuklarını ballandıra ballandıra sabahleyin arkadaşlarıma anlatırdım. Ellerinden birinin kazma birinin kürek şeklinde olduğu ve çocukları evlerinden kaçırdıklarını söyledim (Hasanveli, 2024, s. 152).

Anlatıda bazı inanış pratikleriyle karşılaşmak mümkündür. Ölen kişinin mezarının başında bir ot yakılması inanışı vardır. Bu uygulamanın yapılmadığı durumlarda keleftar tarafından zarar verildiğine inanılmaktadır. Ancak anlatıda keleftar beraberinde “elk”i hatıra getirmektedir. Bunun başlıca nedeni her iki memoratta korku karakteri olmaları ve zamanla korku aracı hâline gelmeleridir. Ancak anlatıcı burada bunun aslında gerçek olmadığı, uydurma bir hikâye olduğu yalnızca insanları eğlendirmek ve güldürmek maksadıyla anlatıldığını ifade eder. Kaynak kişinin “ben de bilmiyorum ne kadar doğru ne kadar yalan” ifadesinde aslında korku memoratı olan alkarısı/ keleftar⁶ anlatısının korku aracı olması ve anlatı olarak kabul görmesine inanılmakta olduğu, ancak keleftara atfedilen diğer özelliklerin ve uygulanan pratiklerin hangilerinin veya hangi kısımlarının kabul gördüğünü net olarak tasnif etmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Mizah icracısı, elk ve keleftar gibi korkunç memorat karakterlerini zihninde yeniden tasarlar. Keleftar’ın iki elinden birinin kazma, diğerinin ise kürek şeklinde olduğunu kadınlara ve yaşlı olan çocukları inandırarak korkmalarını sağlar. Bu

⁶ Keleftar, elk anlatısı kadar geniş bir coğrafyada yaygın olmasa da çoğu bölgelerde “elk” ile beraber anılmakta ve korku memoratı olarak kabul görmektedir.

olay bir süre devam eder. Sonraki süreçte bunun mizah icracısının bir uydurması olduğu anlaşılır. Mizah icracısı görevini başarıyla ve sabırla yerine getirerek bir korkunun sonucunda insanları güldürmeyi ve eğlendirmeyi başarır. Burada mizah icracısının güçlü bir hafızaya sahip olduğu ve babası tarafından geceleri anlatılan bir olayı hayal gücüyle olağanüstü hâle getirdiği söylenebilir. Ayrıca mizah icracısı küçük yaşlarında anlatıdaki “*bu hepsi yalan*” ifadesiyle kendisi de anlatının gerçek olmadığı yalnızca bir anlatı olduğunun farkındadır. Ancak kendi yaşlıları olan çocuklara hatta yaşça kendinden büyükleri buna inandırıp kokutması, mizah icracısının küçüklüğünde hayatın farkında, gerçeğe hayali ayırt edebilecek zeki bir kişiliğe sahip olduğunu da göstermektedir.

Benim işim gücüm çoğunlukla milleti korkutmaktı. Özalpli Sedo olarak bilinirdim. Mahallede ne kadar çoluk çocuk ve kadın varsa korkuturdum. Falan evin kenarında cin gördüğümü söylerdim. Kadınlar o evlerin önünden bile geçemezdi”⁷ (Hasanveli, 2024, s. 73).

Kaynak kişinin ifadelerinden de anlaşılıyor ki keleftar anlatısı yörede yaşayan halk tarafından bir korku aracı hâline gelmiştir. Bu durumdan istifade eden mizahçı genellikle kadınlarla çocukları korkutmakla güldürmek ve eğlendirmek amacıyla bu tarz anlatılardan faydalandığı görülmektedir. Ayrıca mizahçı mevcut memoratı yeniden üreterek hem daha olağanüstü hâle getirmekte hem de bizzat olayı yaşadığını ifade ederek anlatıyı daha inandırıcı kılmaya çalışmaktadır.

Sonuç

Memorat söylenceleri, bireysel yaşantı sonucunda ortaya çıkan; ancak zamanla anlatı hâline gelebilen sözlü edebiyat ürünlerindendir. Zamanla bu anlatılar, en azından karakterlerin soyut varlığı herkes tarafından kabul görerek anonimleşmektedir. Mizah ve ciddiyet her zaman yanana bulunabilir. Ancak korku mizahı da kimi insanları güldürürken kimilerini korkutmaktadır. Van ve yakın çevresinde keleftar anlatısı da alkarısı gibi korku temelli bazı anlatılar gibi yaygın olarak görülmektedir. Keleftar anlatısı, alkarısı anlatısını hatırlatmakta ancak her ikisinin farklı anlatılar olduğu da görülmektedir. Mizah icracısı mevcut anlatılara kendisinden bazı eklemelerle korku gerilimini artırdığı görülmektedir.

Mizah icracısı bu tarz anlatıları anlatmasının temelinde korkutulan kişinin dışındaki kimseleri güldürme ve eğlendirme amacı yatmaktadır. Korkutulan kimse de belli bir süre sonra bu anlatıların yalnızca bir söylence olduğunu anlamakla eğlenmektedir. Bir toplumda çok yaygınlaşan ve popülerleşen bir anlatı zaman ve zemine bağlı olarak birçok işlevi bulunabilmektedir. Halk inanışlarına dayalı anlatılarda bu durum açık bir şekilde görülür. Memoratlar başta bir kişinin inanmasıyla başlar ve bu anlatı gitgide yayılır. Her bir anlatıcı âdeta olayı bizzat yaşamışçasına inanmakla, anlattıkları kişileri de inandırmaktadır. Bu da bazı inanç pratiklerinin uygulanmasına neden olmaktadır. Böylelikle yaygınlaşan bu anlatıların etkisiyle bazı inanç pratikleri uygulanabilmektedir.

Sonuç olarak; korku her zaman aynı olumsuz etkileriyle devam etmez. İnsanlar aşına oldukları bir korkuyu eğlence hâline getirebilmekte ve onunla eğlenmektedirler. Böylelikle eğlence ile zıt olan korkuyla gülmeyi sağlayabilir. Her toplumda korkuyu eğlenceye dönüştürebilen yetenekli insanlar bulunmaktadır. Bunlardan biri olan mizah icracıları da sanatsal performansları ve bireysel yetenekleriyle icra ortamlarında bu anlatıları tekrar anlatarak bir eğlence ortamı oluşturabilirler.

⁷ Kaynak kişi ifadeleri değiştirilmeden gösterilmiştir.

Kaynakça

- Abdurrezzak, A. O. (2018). Korkunun temelleri ve Türk halk kültüründe korku miti: Kara iye. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 5-14.
- Alptekin, A. B. (2018). *Efsane ve motifleri üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demren, Ö. (2018). Türk kültüründe bir korku kültü olarak Sivas'ta alkarısı ve albasması inanışı. *Anthropology Dergisi*, (36), 1-27.
- Ekinci, E., Parlar, F. M., Güvenman, B., Yıldız, O., vd. (2018). Rekreatif eğlencede yeni bir tür: Kaçış ve korku evi oyunları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 1-23.
- Eruygur, A., & Aşcı, U. D. (2024). Uygur İnançlarında kadın-şeytan ilişkilendirmesi ve atasözleri, masallar ve koşuklardaki yansımaları. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (24), 9-29.
- Hasanveli, M. (2024). *Van kültüründe mizah icracıları ve icraları*. [Doktora Tezi]. Van: Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi.
- Kalafat Y. (2018). Kızıl/Al-Kızılbaş/Alevi ve Al Ruhü/Al Karısı/Al Basması/Al Ocağı Bağlantılarına Dair. IV. Uluslararası Alevilik ve Bektâşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018) *Bildiriler Kitabı*. içinde s. 731-739. Ankara.
- Oğuz, M. Ö. & Oral, Z. (2004). *Türkiye'de 2004 yılında yaşayan halk inanışları: Nesneler ve uygulamalar*. Ankara: Gazi Üniversitesi, THBMER. <https://cms.hacibayram.edu.tr/> [Erişim Tarihi: 21.08.2025].
- Polat, İ. (2020). *Memorat: Yapı, tasavvur ve metinler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2015). *101 Anadolu efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şimşek, E. (2017). Türk kültüründe "alkarısı" inancı ve bu inanca bağlı olarak anlatılan efsaneler. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(12), 99-115.
- Ünalan, Ö. (2022). Türk halk inanışlarında ıstıra, tıbıka ve ümmü sübyan. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 36- 51.
- Yıldırım, H. M., & Keskin, E. (2025). Ortak Balkan kültürü çocuk gecesinin korku folkloru ve korku turizmi açısından değerlendirilmesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (25), 195-225.

Kaynak Kişiler: (Kaynak kişi bilgileri yazarın arşivinde mevcuttur.)

- K1, Sedat Yavaş (Bilgileri Yukarıda verilmiştir.)
- K2, H. A. (Üniversite Mezunu, Van).
- K3, M. K. (İlkokul Mezunu, Van).
- K4, A. E. (İlkokul mezunu, Van).